

Herczeg Noémi

„Én a törvény értelmében minek fogok minősülni?”

Egy származásigazolási ügy történeti-néprajzi megközelítése

Tanulmányomban egy olyan esetet mutatok be, amely egy örökbefogadott, törvénytelen származású személy, B. Ferenc (1910–1997) összetett jogi helyzetét követi végig a 20. századi vészorkorszakban. Annak ellenére, hogy örökbefogadó szülei római katolikusok voltak, és ő maga is akként nevelkedett, születési anyakönyvi kivonatában a szülőanya vallásaként az izraelita bejegyzés volt feltüntetve. Ferenc már felnőttként, bírósági úton volt kénytelen tisztázni származását azért, hogy esete ne tartozzon a „zsidótörvények” hatálya alá.

Magyarországon a házasságon kívül született gyermek jogállásáról szóló jogszabály¹ érvénybelépéséig a törvényes és a törvénytelen származású személyek eltérő jogokkal rendelkeztek. A házasságon kívül születettek jogállása már önmagában negatív megkülönböztetést jelentett, nemcsak jogi, de társadalmi szinten is. Ferenc esetén keresztül arra szeretnék rávilágítani, hogy a „zsidótörvények” milyen bizonytalan helyzetet teremtettek egy törvénytelen származású személy számára, hogyan hatottak a magánéletére, valamint vizsgálom azt is, hogy e körülmények között miként élte meg a vészorkorszakot.

B. Ferenc történetét a tőle fennmaradt iratanyagból, levelezések, születési anyakönyvi kivonatok, bírósági jegyzőkönyvek, végzések és egyéb hivatalos okiratok alapján igyekeztem rekonstruálni, emellett a leszármazottai, különösen a leánya elbeszélései voltak nagy segítségemre a kutatásban.² Annak ellenére, hogy a tanulmány egy jogi esetet vizsgál, az alcímben jelzett történeti-néprajzi megközelítést azért tartom fontosnak kiemelni, mert ez esetben a származásigazolási ügy személyes, egyedi mivoltát szeretném fókuszba helyezni. Jelen tanulmány nem egy lezárt kutatás eredménye, csupán egy ügy ismertetése az érintett fél által megőrzött iratanyag alapján, kiegészítve a témához kapcsolódó történeti és néprajzi kutatások rövid ismertetésével. Természetesen a témának tekintélyes a szakirodalma, amit itt most terjedelmi okokból nem kívánok részletesen ismertetni, valamint az esettanulmánynak több olyan aspektusa lehet, amely hosszabb kifejtést is megérne, ám a jelenlegi szöveg a kutatás aktuális állását és az azokból levonható összefüggéseket tükrözi.

¹ 1946. évi 29. tc. a házasságon kívül született gyermek jogállásáról. A törvényeket az *Ezer év törvényei* weboldaltól idézem, a továbbiakban ezt külön nem jelzem.

² Az iratok a tulajdonomban vannak, a külön nem jelzett hivatkozások ebből az iratanyagból származnak. Az esettanulmányban szereplő személyek nevét adatvédelmi okokból anonimizáltam.

TÖRVÉNYTELEN GYERMEK

Legelőször is tekintsük át, mit takar a *törvénytelen gyermek* kifejezés. A házasságon kívül született személyek jogállásáról, társadalmi helyzetéről jelentős szakirodalom áll rendelkezésünkre,³ ezért most csak röviden, magyar viszonylatban foglalom össze a témát, különös tekintettel a 20. század első felére.

A törvénytelen gyermekek társadalmi megítélését, kirekesztettségét a magyar nyelvben számtalan gúnynév mutatja (zabi-, szerelem-, lelenc-, potyagyerek, balkezről, tisztátalan ágyból született gyerek, fattyú stb.).⁴ A keresztény kultúrkörben a gyermeket és az anyát, gyakran egész életen át megbélyegezte a lokális közösség.⁵ Ezt a hátrányos megkülönböztetést a keresztény egyházi törvények és az államjogi szabályozások alapozták meg, a helyi hagyományok pedig fenntartották, tovább éltették.⁶ A keresztény kultúrkörben hosszú századokon át a szexualitás és a gyermeknemzés egyetlen jóváhagyott helye és intézménye az egyház által törvényesített és társadalmilag elfogadott házasság volt. A magyar jogszabályok egészen az 1946. évi 29. tc. megjelenéséig különbséget tettek házasságon kívül született, azaz törvénytelen, illetve házasságban született, azaz törvényes származású személyek között.

Ha a gyermek valamilyen okból nem maradt vagy nem maradhatott az édesanyjánál, és nem fogadták örökbe, illetve nem lett törvényes gyámja sem, akkor lelenházba került vagy rosszabb esetben teljesen magára hagyták, és ez esetben végleg elszakadt édesanyjától és lokális közösségétől. A „lelenclét” a törvénytelen gyermekénél is rosszabb státusnak minősült.⁷

A törvénytelen gyermek törvényesítésére – Varga István kutatásai alapján – háromféle lehetőség kínálkozott.⁸ Egyrészt a szülők utólagos házasságkötése, másrészt uralkodói (1920-tól kormányzói) kegyelem általi, harmadrészt pedig a pápai jóváhagyással történő törvényesítés révén. Ez utóbbi azonban csak a római katolikusok között volt lehetséges, és csak egyházjogilag volt jelentősége, a magyar jog ugyanis nem ismerte el ezt a törvényesítési módot.⁹ A származás törvényességéről való döntés 1868-ig az egyházi bíróság hatáskörébe tartozott. A kánonjog alapján éles különbséget tettek a házasságon belüli és kívüli születés között, ezt mutatják az anyakönyvek „törvényes/törvénytelen” vagy „tisztá/tisztátalan ágyból született” bejegyzései.¹⁰

³ Engel–Steiner 1910; Schopf 1912; Kertész 1913; Engel 1918; Bacsó–Mikos 1947; Varga 2007, 2008, 2009, 2013, 2018; Deáky 2011: 104–117; Erdélyi 2021: 17–20.

⁴ Varga 2013: 163.

⁵ A keresztény társadalmakétól eltérően az archaikus társadalmakban a törvénytelen gyermek fogalma még ismeretlen volt. Deáky 2011: 104.

⁶ Törvénytelen gyermekek társadalmi és jogi megítéléséről bővebben: Varga 2007.

⁷ Deáky 2011: 117.

⁸ Engel–Steiner 1910: 118–119; Varga 2007: 204.

⁹ Varga 2007: 204.

¹⁰ Bacsó–Mikos 1947: 7; Deáky 2011: 112.

Az 1894. évi 33. tc. 41. §-a kimondta, hogy a „törvénytelen gyermeknek természetes atyja által való elismerése csak akkor jegyezhető a születési anyakönyvbe, ha ezen elismerést maga a természetes atya az anyakönyvvezető előtt személyesen jelenti ki, vagy ha az elismerés közokiratba van foglalva”.¹¹ Ez lehetővé tette a törvénytelen gyermek elismerését, és e tény bejegyzését az anyakönyvbe.

A megesett nők¹² igyekeztek állapotukat titokban tartani. Ha egy lány megszülte a gyermekét, akkor a lokális közösség gyakran mindkettejüket megbélyegezte. Előfordult, hogy az anya „kitette”, elhagyta gyermekét, szerencsés esetben örökbe tudta adni egy befogadó családnak. Ennél drasztikusabb megoldás volt a magzatelhajtás, vagy az újszülött megölése.¹³ A falusi társadalmakban még a 20. században is nagy szerepe volt a bábának a magzatelhajtással kapcsolatban. Hozzá fordultak azok a megesett lányok is, akik titokban megszülték ugyan gyermeküket, de nem akarták vagy nem tudták a babát megtartani. Fiúgyermek hiányában családok sok esetben éltek az örökbefogadás lehetőségével.¹⁴ Fontos azonban megjegyezni, hogy egy legálisan dolgozó bábának nem volt joga örökbe adni a gyermekeket.¹⁵

Az 1886. évi 22. tc. 145. §-a¹⁶ többek között elrendelte azt is, hogy minden község gondoskodjon a saját területén élő szegény és elhagyott gyermekekről. Az ilyen elhagyott gyermekeknek hatóságilag engedélyezték a koldulást.¹⁷ Ugyan-ezen törvény 6. §-a kimondta:

„Törvényes vagy törvényesített gyermekek atyjuk illetőségét követik. Törvénytelen ágyból származott gyermekek azon község kötelékébe tartoznak, melybe születésük idején anyjuk tartozott. Az örökbefogadott kiskorú gyermekek az örökbefogadónak illetőségét követik.”

A törvénytelen születésű gyermekek jogi helyzetének legfontosabb elemeit a két világháború közötti Magyarországra vonatkozóan Varga István nyolc pontba szedte. Eszerint a törvénytelen gyermek:

- Az anyja leánykori vezetéknevét viseli.
- Az anyja vallását követi.
- Az anyja állampolgárságát követi.
- Községi illetőségét az anyja községi illetősége szabja meg.
- Jogilag csak az anyjával és annak vérrokonaival van rokonságban.

¹¹ 1894. évi 33. tc. az állami anyakönyvekről; Deáky 2011: 112.

¹² Kapros 1984; Bódán 2008; Balázs Kovács 2000.

¹³ Deáky 2011: 104–105.

¹⁴ Tárkány Szűcs 2003: 495.

¹⁵ Deáky 1996.

¹⁶ „Amennyiben a jótékony intézetek segélye és egyesek könyöradománya a község szegényeinek ellátására elegendő nem volna: a község, a helyi viszonyokhoz képest, gondoskodni tartozik a községben illetékes mindazon szegények ellátásáról, kik magukat közsegély nélkül fenntartani egyáltalában nem képesek.” 1886. évi 22. tc. a községekről.

¹⁷ Deáky 2011: 378.

- Törvényes öröklési jog csak az anyjával és annak vérrokonaival szemben illeti meg.
- A gyermek természetes és törvényes gyámja az anya; ha az anya kiskorú, akkor a gyámhatóság rendel ki gyámot.
- A természetes apát a gyermekkel szemben csak a tartásdíjfizetés kötelezettsége terheli, a gyermekkel nincs családi kapcsolatban.¹⁸

Az 1946. évi 29. tc.¹⁹ eltörölte a különbséget a házasságban és az azon kívül született gyermekek jogállása között. Különösen a falusi, kisvárosi közösségekben azonban még a 20. század második felében is számon tartották a „megesett” lányokat és gyermekeiket.²⁰

A magyarországi gyermekvédelem a 19–20. század fordulóján fennálló társadalmi, gazdasági és politikai viszonyokkal összefüggésben alakult ki. A vonatkozó intézkedések kezdetben csupán az árva és a lelencgyermekeket érintették. Majd a 19. század második felétől már azokra is kiterjedtek, akik családban éltek ugyan, de veszélyeztetett körülmények között.²¹

B. Ferenc esetét tekintve másodlagosnak tűnik, mégis fontos utalni arra, hogy születése idejében (1910) igencsak megnőtt a törvénytelen gyermekek száma. Ez részben annak is betudható, hogy a 19. század végétől a 20. század első feléig a vidéki (általában szegény) paraszti családból származó leányok körében gyakori volt az a szokás, hogy egy-két évig városi családoknál dolgoztak házi cselédként, hogy megkeressék a kelengyére valót, majd ezt követően visszatértek falujukba, és ott férjhez mentek. Sok esetben azonban azért kényszerültek elhagyni a falujukat, mert teherbe estek, és „megesett” lányként a helyi társadalom megvetette, kiközösítette őket. Az is előfordult, hogy egy leány a cselédszolgálat alatt esett teherbe, ilyenkor (amennyiben megtartotta gyermekét) gyakran nem ment vissza a falujába.²² Az 1876. évi 13. tc. 51. §-ában olvashatjuk, hogy ha a cseléd teherbe esett, a gazda a felmondási idő előtt is megszüntethette a szerződését.²³ A 20. század első harmadában feltűnően magas volt a törvénytelen gyermekek száma és a csecsemőhalandóság,²⁴ és akkor még nem is említettük a magzatelhajtásokat és a csecsemőgyilkosságokat, melyekről nem lehet pontos adatokat tudni.²⁵

Az 1946. évi 29. tc. indokolása tanulságos a téma szempontjából:

¹⁸ Varga 2018: 184.

¹⁹ „1946. XXIX. törvénycikk: A házasságon kívül született gyermek jogállásáról: 1.§ A jelen törvény célja az, hogy az emberi egyenlőség eszméjének szolgálatában a családi jogállás egyenlőségét is a származástól függetlenül az élet minden vonatkozásában minél teljesebben érvényesítse. Ehhez képest a jelen törvény erejénél fogva a törvényes és törvénytelen származás megkülönböztetése megszűnik.” Bacsó–Mikos 1947: 15.

²⁰ Deáky 2011: 117.

²¹ Deáky 2011: 396.

²² Városi cselédsegről lásd: Gyáni 1983.

²³ 1876. évi 13. tc. a cseléd és gazda közötti viszony szabályozásáról, a gazdasági munkásokról és a napszámosokról.

²⁴ Bacsó–Mikos 1947: 3.

²⁵ A témáról lásd például: Gyáni 1986: 109–112; Varga 2007: 211–212.

„1919–1938. években évenként átlag 18.847 gyermek született házasságon kívül és a házasságon kívül születettek számaránya az összes születésekhez viszonyítva átlag 8,9% volt. Ha figyelembe vesszük is azt, hogy a házasságon kívül született gyermekek halvaszületési aránya és az élve születettek halandósága a házasságból született gyermekek halandóságának arányát lényegesen meghaladta, mégsem lehet kétséges az, hogy hazánk lakosságának legalább 5,5%-a, körülbelül 500.000 magyar született házasságon kívül. [...] Budapesten pl. az 1919–1938. években a házasságból született gyermekek 9,8%-a, a házasságon kívül született gyermekek 21,6%-a halt meg egyéves korának betöltése előtt.”

B. FERENC SZÁRMAZÁSTÖRTÉNETE

A történet felvázolásakor igyekszem a kronológiai sorrendet követni, azonban a B. Ferenc hagyatékában fennmaradt iratok alapján ez meglehetősen nehéz. Mivel Ferenc már felnőttként volt kénytelen felderíteni a származását, a csecsemő-, gyermek- és fiataalkori életeseményei csak visszaemlékezések, levelezések és tanúvallomások alapján ismerhetők meg. Az így összegyűjthető információk meglehetősen töredékesek, emiatt megnehezítik az utólagos értelmezést.

B. Ferencné, született F. Julianna, a gyermek nevelőnő tanúvallomásából kiderül, hogy néhai férjével már idősek és gyermektelenek voltak, ezért döntöttek úgy, hogy örökbe fogadjanak egy gyermeket. 1910-ben egy újságban, egy szülésznő hirdetésében²⁶ olvasott egy lehetséges örökbefogadásról.²⁷ Ezután kereste fel férjével Pestben a szülésznőt, de a gyermek ekkor még nem született meg. A szülésznő, S. Lipótné (aki később ismét férjhez ment, így az iratok közt R. Lajosnéként is szerepel) 1910. december 10. körül két férfi társaságában meglátogatta a B. családot Kecskeméten; körülnéztek a házukban, érdeklődtek felülük a gyárban, ahol id. B. Ferenc dolgozott, majd végül közölték a családdal, hogy náluk fogják hagyni a gyermeket. A kisfiú 1910. december 28-án született meg Budapesten, a Gyár utcában.

Egy 1910. december 30-ára keltezett levélben, melyet a szülésznő írt a családnak, ez áll:

²⁶ Sajnos ezt a hirdetést nem találtam meg, viszont ehhez hasonló, az 1910-es évekből származó, gyermekek örökbefogadását hirdető cikkekre találtam példát, illetve egy 1916-os írásban egy budapesti „Csecsemő-kereskedés”-ről olvashatunk: Tarján Vilmos 1916: Csecsemő-kereskedés a Ferenc-körúton. *Az Est* (7.) 153. 3–4; *Félegyházi közlöny* 1911 (10.) 45. 4; *Pesti Hírlap* 1910 (32.) 295. 63.

²⁷ Az itt említett szülésznő valószínűleg egy „zugbába” lehetett, hiszen egy hivatásos bábának nem állt jogában örökbe adni senkit, csak szoptatós dajkát kereshetett. Deáky 1996. Gyermekek törvényes örökbefogadásáról a gyámhatóság intézkedhetett és dönthetett. 1877. évi 20. tc. a gyámügyi és gondnoksági ügyek rendezéséről, 133. §.: „A gyám vagy gondnok köteles a gyámhatóság jóváhagyását következő esetekben kikérni: [...] 3. ha a kiskorúnak örökbefogadása [...] forog szóban.”

„Kedves asszonyom! Az ügy egy ügyvédnél készül el, ő mindent elintéz mindent az anyja költségén, én beszéltem is. A gyermeket nem adhatom 8 napra sehová, mert nincs szerződés és nem érdemes 8 napra szerződést csinálni. Jöjjön el holnap és önök még aznap vissza is mehetnek! Kérek sürgöny választ! Isten vele R.-né. 910 december 30. Meleg kendőt hozzon. Jöhetne este is, az ügyvéd bármikor fogad minket. Szigorú nem szabad szerződés nélkül gyermeket dajkának adni!! Fogadjon nekem és jöjjön!”

A gyermek születése után B.-né és a gyermek jövendőbeli keresztyája, E. Ferencné elment S. Lipótnéhoz, aki egy pólyában odaadta nekik a gyermeket. A szülőanyával ekkor, az örökbefogadási szerződés aláírásakor, valamint később sem beszéltek az örökbefogadó szülők. B.-né ugyan kifejezetten kérte, hogy mindeképpen beszélhessen vele, de a szülésznő e kívánság elöl azzal tért ki, hogy most nem lehet, mert az anya lázas beteg.

B.-né azt is elmondta a vallomásában, hogy S. Lipótné annak idején említette neki, hogy ő foglalkozik gyermekek örökbeadásával. Arra is vissza tudott emlékezni, hogy abban az időben több, szintén állapotos nő lakott S. Lipótnénál, akinek a lakása (VI. Gyár u. 27. III. em. 18.) szülő nők részére volt berendezve.

Az 1910. december 29-i anyakönyvi kivonatban a gyermek utóneve, neme, vallása rovatban ez szerepel: „Ferenc”, „fiú”, „izr.”. A szülők neve, lakhelye, állása rovatban pedig a következő olvasható: „Br. Helén”, „Budapest, Gyár u. 27.”, „izr.”, „28” (ti. éves – H. N.). Ezenkívül az érdemi megjegyzések rovatban szerepel még özv. S. Lipótné mint bejelentő.

1911. január 3-án a budapesti árvaszék kiállította az örökbefogadási szerződést, amelyben az édesanya Br. Heléna, az örökbefogadás fő indokaként pedig az szerepel, hogy az anya nem tud megfelelő módon gondoskodni a gyermekéről. És mivel id. B. Ferenc és B.-né F. Julianna házassága gyermektelen, ezért a kis-korú Br. Ferencet örökbe fogadják és a nevükre veszik.

Id. B. Ferenc ekkor a kecskeméti gyufagyár portásaként dolgozott a feleségével együtt. A B. házaspár aláírása mellett az okiraton Br. Heléna neve is szerepel. (Ez utóbbi aláírás hitelességére a későbbiekben még visszatérek.) Az örökbefogadási szerződésen még két tanú neve is olvasható: W. Alfréd és N. Sándor ügyvédeké.

1911. június 9-én a gyámhatóság jóváhagyta az örökbefogadási szerződést. A procedúra jogi részét intéző N. Sándor ügyvéd 1911. július 7-ére keltezett, id. B. Ferencnek írt leveléből azonban kiderül, hogy az örökbefogadás addig nem hagyható jóvá, amíg az anya illetőségét nem állapítják meg. A budapesti árvaszék kihallgatásán az hangzott el, hogy Br. Heléna nem budapesti, hanem balmazújvárosi illetőségű, ott azonban megállapították, hogy ez nem felel meg a valóságnak. Márpedig ilyen körülmények között a jóváhagyást nem lehet kieszközölni. Levelében N. Sándor azt javasolja az örökbefogadóknak, hogy mivel ő sem ismeri Br. Heléna tartózkodási helyét, érdeklődjenek a bábánál. Végül az örökbefogadást Budapest székesfőváros árvaszéke 1911. november 7-én erősítette meg.

Az örökbefogadó szülők mindketten római katolikusok voltak, így az örökbefogadás után, 1911. július 16-án, Kecskeméten meg is keresztelték a kisbábát.

Vagyis a fiút születésétől kezdve római katolikus vallásban nevelték. A fentebb már említett E. Ferencné és férje lettek a gyermek keresztszülei. E. Ferenc ugyanabban a gyufagyárban dolgozott üzemi lakatosként, ahol id. B. Ferenc portásként. Tanúvallomásában E.-né igazolta B. Ferencné vallomását, és elmondta, hogy férje sokat mesélt arról, hogy B.-ék milyen boldogok a gyermekkel, sőt, ezt ő maga is tapasztalta, mivel a két család akkoriban gyakran összejárt.

1924-ben a fiatal B. Ferenc Esztergomban lett kispap, és a város bencés gimnáziumában folytatta tanulmányait 1926-ig. Tizenhét-tizenennyolc éves koráig abban a hitben élt, hogy B.-ék az édes szülei. Semmilyen információval nem rendelkezett eredeti származásáról. Egy 1941-es jegyzőkönyv szerint a fiatalember csak 1928-ban, véletlenül értesült róla, hogy örökbefogadott gyermek, amikor Esztergomban kórházban feküdt „sarlach [sic!] betegségben”. A kórházból hazatérve megkérdezte nevelőapját, aki csak ekkor mesélte el neki az örökbefogadásának történetét. A természetes szülőket illetően csak annyit mondott, hogy egy újsághirdetésben olvasta, hogy egy úri család örökbe szándékozik adni egy gyermeket, a szülésznő állítása szerint pedig az anya egy bécsi nő volt, valamint, hogy a két úr, aki elment hozzájuk körülnézni Kecskemétre, németül beszélt. Mindkét nevelőszülő azt állította, hogy sohasem találkoztak a gyermek természetes szüleiével. Az 1941. március 6-i tanúkihallgatáson G. Miklós nyugalmazott esperes a következőket nyilatkozta:

„1925 óta ismerem a kérelmezőt [B. Ferencet – H. N.] Monorról. 1925-ben Monoron bérmálás volt amíg a Püspök úr a küldöttségeket fogadta mi papok a plébánia egyik szobájában összejöttünk és ott beszélgettünk. Ott láttuk a kérelmezőt is megfordulni, talán áthaladni a szobán és akkor így szóba került személye. Kérelmező akkor ugyanis kispap volt, az esztergomi egyházmegye szemináriumában végezte tanulmányait. Arra most már visszaemlékezni nem tudok, hogy kitől hallottam azonban az ott együtt beszélgető pap társaimtól is emlékezem, hogy komoly forrásból hallottam (mind idősebb papok voltak ott) kérelmezőre vonatkozólag tett azon megjegyzést, hogy a váci egyházmegye azért nem vette fel kisszemináriumába kérelmezőt, mert törvénytelen származású volt, illetve e felett még csak szemet hunytak volna, azonban különösen azért nem vették fel, mert *sacre legium* született katolikus pap volt természetes atyja, az anyja pedig valami jó családból származó nő volt. Arról nem volt szó, hogy az anyja zsidó lett volna, pedig véleményem szerint, ha arról beszéltek volna ill., ha már ennyire belemélyedtek a származásának tárgyalásába, minden bizonnyal mondták volna »katolikus pap és egy zsidó nő gyermeke« vagy mondtak volna valami hasonlót. Emlékszem arra, hogy egyszer Ceglédbercelen a plébánia kertben sétálgattam a kérelmezővel, aki már nem volt kispap, s szorult helyzetben volt és én megkérdeztem, miért nem keresi a szüleit. Megjegyezni kívánom, hogy én abban a meggyőződésben voltam, hogy kérelmező tudja, hogy atyja katolikus pap, arra gondoltam mégis, hogy irántam való tapintatból nem tesz erről előttem, mint pap előtt említést. Ha én tudtam volna, hogy kérelmező nem bír tudomással származásáról és semmi esetre sem említettem volna ezt fel előtte. Arra

vissza tudok emlékezni, hogy kérdéses alkalommal hallottam úgy említeni, hogy az anya igen jó házból származott.”

Fontosnak tartom kiemelni, hogy csupán ebben az egy tanúvallomásban szerepel az, hogy B. Ferenc törvényes apja pap volt. Jelenlegi tudásom szerint ezt semmilyen más tanúvallomás, sem egyéb hivatalos irat nem támasztja alá.

Vallomásában B. Ferenc azt nyilatkozta, hogy a fent említett ceglédberceli beszélgetésükkor megkérdezte az esperest, honnan tud arról, hogy ő örökbefogadott. G. Miklós erre elmondta neki, hogy annak idején, amikor kispap volt, a váci egyházmegyei konferencia tárgyalta az ő törvényesítési ügyét, hogy Rómába a Szentszék elé terjesszék. A kánonjog szerint ugyanis lehetőség van arra, hogy a törvénytelen gyermek a „Szentszék leirata által” törvényes legyen.²⁸ Ezenkívül az esperes azt is mondta neki, hogy „csodálkoztunk apádon, hogy nem törődik veled”, valamint rá is kérdezett, hogy „tudod, hogy az atyád pap volt?” Még azt is megemlítette neki, hogy a természetes anya egy bécsi törvényszéki bíró lánya volt.

Miután Ferenc törvénytelen származása Esztergomban kitudódott, a nevelőszülőknek fizetniük kellett fiuk intézeti eltartásáért mindaddig, amíg egyházjogilag a pápa nem törvényesíti őt. Ezt a nevelőszülők egy idő után már nem tudták vállalni, mivel anyagilag tönkrementek. Emiatt Ferencnek el kellett hagynia a kieszemináriumot, és munkába kellett állnia. Ekkor költözött a család Ceglédbercelre, ahol a fiatalember mint kisegítő írnok kapott alkalmazást a helyi községházán. Sajnos arról nem maradt fent adat, hogy az egyházi törvényesítési eljárásnak végül mi lett a kimenetele.

Id. B. Ferenc 1932-ben meghalt, így özvegye immár egyedül, illetve fia segítségével vezetett egy tejgyűjtő üzemet Ceglédbercelen. Itt egyszer – mint az a periratok között olvasható – a segédjegyzővel való beszélgetés során szóba került, hogy a fiú születési anyakönyvébe egy zsidó származású nő, Br. Heléna neve van bejegyezve. A közjegyző azt a tájékoztatást adta, hogy ez alapján a fiatalember a jogszabályok szerint zsidónak minősül. E beszélgetésnek az lett az eredménye, hogy Ferenc 1933-ban elment a szomszédos településre, Albertirsára a rabbihoz, és két tanú jelenlétében kijelentette, hogy „kilép” a zsidó vallásból, amelyben valójában „benne sem volt”, hiszen egyetlen zsidó hitközösségnek sem volt a tagja. Később tudta csak meg, hogy az árvaszék hivatalból megadhatta volna a hozzájárulást ahhoz, hogy mint csecsemőkorban örökbefogadott gyermek, a nevelőszülei

²⁸ 1137. kán. Törvényesek azok a gyermekek, akik érvényes vagy vélt házasságban fogantak vagy születtek. 1138. kán. 1.§ Az apa az, akit a jogszerű házasság annak tüntet fel, hacsak nyilvánvaló érvek az ellenkezőjét nem bizonyítják. 2. § A törvényességét vélelmezzük azoknak a gyermekeknek, akik a házasságkötés napjától számított 180 nap elteltével, vagy a házastársi életközösség felbomlásától számított 300 napon belül születtek. 1139. kán. A törvénytelen gyermek törvényes lesz a szülők utólagos, akár érvényes, akár vélt házassága, vagy a Szentszék leirata által. 1140. kán. A törvényesített gyermekek, a kánoni következményeket illetően, mindenben egyenlő jogúak a törvényesekkel, hacsak a jog kifejezetten másként nem rendelkezik. Erdő (szerk. és ford.) 2015: 591.

vallását kövesse. Az 1939. évi 4. tc. (az ún. második zsidótörvény) érvénybelépése után azonban valószínűleg sem ez, sem a zsidó vallásból való kilépése nem lett volna releváns.

Magyarországon 1920 után a törvényesítési kérelmeket az Igazságügyminisztérium és az érintett árvaszék (nagykorúak esetében a törvényszék) felterjesztése nyomán a kormányzó bírálta el. Szemben a házassággal történő utólagos törvényesítéssel, a statisztikai évkönyvek évente közölték a kormányzói leirat által történt törvényesítéseket, így erről nagy mennyiségben állnak rendelkezésre országos adatok. Ezek alapján Varga István a következőket állapította meg: az utólagos törvényesítés ezen formájában csak a házasságon kívül született gyermekek töredéke részesült, az arányuk még az 1%-ot sem érte el, a törvényesítő kormányzói leiratok száma azonban sok esetben nem egyezik a törvényesített gyermekek számával, mivel egy leirattal egyszerre több gyermek (általában testvérek) törvényesítésére kerülhetett sor. A kormányzói leirattal való utólagos törvényesítésre a legritkább esetben került sor közvetlenül a születés után vagy kisgyermekkorban. A Horthy-korszak egészét nézve, Varga István az adatok alapján megállapította, hogy az 1920-as évekhez képest ezt a típusú törvényesítési aktust az 1930-as években már egyre később; kamasz-, ifjú-, sőt felnőttkorban alkalmazták.²⁹

1933 májusában a ceglédberceli plébániahivatal Forgács János plébános aláírásával kiadott egy bizonyítványt, amely szerint B. Ferenc az 1868. évi 53. tc.³⁰ követelményeinek eleget tett, az izraelita vallásról a római katolikus vallásra tért át, így a vallása római katolikus.

1939-ben az ún. második zsidótörvény érvénybelépésével azonban Ferenc származásának problémája tovább bonyolódott. A törvény ugyanis kimondta:

„1.§ A jelen törvény alkalmazása szempontjából zsidónak kell tekinteni azt, aki ő maga vagy akinek legalább egyik szülője, vagy akinek nagyszülői közül legalább kettő a jelen törvény hatálybalépésekor az izraelita hitfelekezet tagja vagy a jelen törvény hatálybalépése előtt az izraelita hitfelekezet tagja volt úgyszintén a felsoroltaknak a jelen törvény hatálybalépése után született ivadékait. [...] A jelen § rendelkezéseit a házasságon kívül született gyermekekre is megfelelően alkalmazni kell.”³¹

A magyar királyi minisztérium 7720/1939. M. E. számú rendeletének – amelyet az 1939. évi 4. tc. (továbbiakban itt: T.) végrehajtása tárgyában adtak ki –, 4. §-a foglalkozott azzal, hogy a T.-t miként kell alkalmazni házasságon kívül született gyermek esetében. Eszerint:

²⁹ Varga 2008: 93–99.

³⁰ „1. § A törvény által megállapított föltételek és formások megtartásával mindenkinek szabadságában áll más hitfelekezet kebelébe, s illetőleg más vallásra áttérni.” 1868. évi 53. tc. a törvényesen bevett keresztyén vallásfelekezetek viszonyáról.

³¹ 1939. évi 4. tc. a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról.

„A házasságon kívül született gyermek a T. alkalmazása szempontjából [...] a házasságból született gyermekkel egy tekintet alá esik, ha őt a természetes atya az anyakönyvvezető előtt, vagy közokiratban magáénak elismerte, vagy az atyai elismerést a bíróság megállapította (377/1022. M. E. sz. rendelet). Egyébként *a házasságon kívül született gyermeket [...] abban az esetben kell zsidónak tekinteni, 1. ha ő maga vagy anyja az izraelita hitfelekezet tagja, vagy az volt, és ennek hiányában is akkor, 2. ha anyjának mindkét szülője az izraelita hitfelekezet tagja, vagy az volt. Ismeretlen szülőktől származó (talált) gyermeket nem lehet zsidónak tekinteni, ha a születési anyakönyvben keresztény hitfelekezet tagjaként anyakönyvezték, és később sem lett az izraelita hitfelekezet tagja. A T. alkalmazása szempontjából az örökbefogadót és ennek elődeit nem lehet az örökbefogadott elődeinek tekinteni.*”³²

Ugyanezen rendelet 64. §-a pedig leírta:

„Bárki kérheti a lakóhelye szerint illetékes törvényhatóság első tisztviselőjétől annak megállapítását és tanúsítását, hogy a T. 1. §-a értelmében zsidónak nem tekinthető. A kérvényhez mellékelni kell az igazoláshoz szükséges okiratokat. Ha a kérelmező a T. 1. §-ának hatodik bekezdésben meghatározott korlátozása alá esik, ezt a körülményt a tanúsítványban fel kell tüntetni. A jelen rendelet 3. §-ának első bekezdését tanúsítvány kiállítása tekintetében nem lehet alkalmazni.”³³

A törvény végrehajtási utasításait figyelembe véve az örökbefogadó szülőket a törvény alkalmazása szempontjából nem lehetett az örökbefogadott elődjeinek tekinteni, továbbá arra is szükség volt, hogy a törvénytelen származású gyermeket a keresztény vallású biológiai apja elismerje. Emiatt Ferenc számára igen fontossá és sürgetővé vált, hogy felkutassa vér szerinti szüleit.

1939. április 28-i levelében az Igazságügyminisztériumtól kért felvilágosítást: „Miótán a II. számú zsidótörvény hosszú parlamenti vitája alatt nagyon sok személytől érdeklődtem, hogy én a törvény értelmében minnek fogok minősülni, s mint egynapos korától örökbefogadottra és egész különleges esetemre senki sem tudott felvilágosítást adni.” Továbbá megemlítette, hogy „mint kat. növendékpap XI. Pius Pápa Őszentsége egyházilag törvényesített s az erről szóló okirat is kezeim közt van”. Erre a levélre azonban – tudtommal – nem kapott választ, és a hivatkozott okiratot sem találtam meg.

A kutatást az örökbefogadási szerződés alapján indította el: felkereste a szerződés készítőjét, N. Sándor budapesti ügyvédet, akinek az iratai között szerepelt Br. Heléna születési anyakönyvi kivonata is. Helénát, aki Ferenc születési anyakönyvi kivonatában szülőanyaként volt megjelölve, a fiatalember Debrecenben találta meg. Amikor azonban ott megmutatta neki a születési anyakönyvi kivonatot és az örökbefogadási szerződést, az asszony tagadta, hogy neki valaha

³² Kiss 1939: 55–56; *Magyarországi rendeletek tára 1939*: 1175. (Kiemelések – H. N.)

³³ *Magyarországi rendeletek tára 1939*: 1204–1205.

is született volna házasságon kívül gyermeke, és azt hangoztatta, hogy az ő neve valamilyen visszaélés folytán kerülhetett rá az iratokra. Amiatt, hogy természetes szülei felkutatása sikerrel járjon, és hogy Helénától megtudja édesapja kilétét, Ferenc az ügyben egy magánszemély megbízásából kutató, Szentessi nevű magánnyomozóként mutatkozott be az asszonymak. Így Heléna nem tudta, hogy az, akivel beszélt, azonos a szóban forgó örökbefogadott gyermekkel.

Az ekkor 54 éves Heléna tanúvallomására 1941. április 5-én, Debrecenben került sor, mivel az asszony betegsége miatt (májdaganatban és idült sárgaságban szenvedett) nem tudott Budapestre utazni. Vallomásában ezt nyilatkozta:

„Egyeken születtem 1885. december 31. napján. Szüleim Br. József és W. Hanni már meghaltak. Az előttem Balmazújvárosban 1910. évi november hó 21. napján kiállított születési levél nem az én születési levelem, mert én nem 1882. december 11. napján születtem, hanem 1885. december hó 31. napján. Hogy ez kinek a születési ideje, azt megmondani nem tudom. Az előttem Budapesten 1911. évi január hó 3. napján felmutatott örökbefogadási szerződést én nem írtam alá. 1911. január 3. napján nem is voltam Budapesten. Én B. Ferenc ceglédberceli lakost soha életemben nem láttam, nem ismerem, és soha hírért nem hallottam. Nekem házasságon kívüli viszonyból gyermekem nem született sohasem. Én sem 1910. december 28-án, sem megelőző hónapokban, sem azt követő hónapokban nem laktam Budapesten VI. ker. Gyár u. 27. szám alatt, sem pedig máshol Budapesten soha nem laktam, még átmenetileg sem, csupán Egerben laktam szüleim házánál, mert szüleim Egyekről Egerbe költöztek, még egész kis gyermekkoromban, és innen is mentem férjhez, és férjhezmentem óta állandóan Debrecenben lakom, soha máshol nem tartózkodtam. 1910. december 28-án Egerben laktam a szüleimnél. Nem ismerem S. Lipótnét, R. Lajosnét vagy Ró. Lajosnét [a szülésznot – H. N.], sem B. Ferencet, sem feleségét F. Juliannát, sem dr. N. Sándor ügyvédet, ügyvédi meghatalmazást alá nem írtam, W. Alfrédot sem ismerem. Énnekem B. Ferenc nem gyermekem s így nem tudom megmondani, hogy ennek ki a természetes anyja.”

Ferenc ügyvédjének, G. Ferencnek volt egy plauzibilis felvetése azzal kapcsolatban, hogyan kerülhetett Br. Heléna neve az ügybe. Egy levelében arról ír (1940), hogy a bírósághoz fordul kérelemmel, ezért a kérelem jogosságának igazolásához szükség lenne a megfelelő bizonyítékok beszerzésére. Igazolni kívánja, hogy Br. Heléna (W. Gyuláné) az 1910. december 28. előtti kritikus időben nem volt teherben. Ehhez kellene tanúvallomások. Ebben az ügyben felvilágosítást tudna adni Br. Heléna sógora, K. Aladár debreceni szállodatulajdonos, akiről G. Ferenc azt gyanította, hogy 1910-ben budapesti szállodás is volt. Ugyanis B. Ferenc tudomása szerint az ő anyja a szülést megelőző több hónapon át már Budapesten tartózkodott, és az R.-né-féle szülőotthonban is hosszabb időt töltött. G. Ferenc felvetése szerint K. Aladár, (valószínűleg pénzért) egyszerűen felhasználta sógornőjének, Br. Helénának az anyakönyvi kivonatát az anya bejelentésénél. Erről a feltételezésről azonban nem derült ki, hogy megfelel-e a valóságnak,

ugyanis Br. Lajos (Br. Heléna testvére) levelében leírta, hogy K. Aladár 1942 februárjában meghalt. 1941. április 5-én azonban B. Ferenc kérésére a debreceni királyi járásbíróóság a budapesti királyi járásbíróóság megkeresése alapján az anyakönyvi bejegyzés kihallgatása ügyében tanúként hallgatta ki W. Gyulánét (szül. Br. Helénát), Ko. Józsefnét (szül. Br. Alice-t, 46 éves), Br. Lajost (73 éves) és a szóban forgó K. Aladárt (73 éves, szatmári születésű debreceni lakos, vendéglős). Az eljárás során K. Aladár elmondta, hogy Helénát már annak kiskora óta ismerte, mivel a nő nővérét, Rózsit vette feleségül. Ő is amellet tanúskodott, hogy Heléna 1910-ben Egerben élt a szüleivel, nem tudott arról, hogy ebben az évben huzamosabb ideig Budapesten tartózkodott volna, és kizártnak tartja, hogy a szóban forgó időszakban törvénytelen gyermeke született volna. Továbbá előadta, hogy 1910-ben Debrecenben övé volt a Kis Debrecen Szálloda, ahol ebben az időben meglátogatta őt Heléna az apjával, s a szállodában egy alkalmazott, vagy valamelyik vendég beszélgetett a leánnyal, s visszaélt a nevével.

Miután világhossá vált, hogy a származása körüli bizonytalanságokat mielőbb tisztázni kell, B. Ferenc először Budapest Székesfőváros Polgármesteréhez (mint anyakönyvi felügyelő hatósághoz) fordult az anyakönyvi kiigazítási kérelemmel, hivatkozva az 1894. évi 33. tc. 40. §-ára és a 80000/1906. B. M. r. 92. és 99. §-ára (ezekről még esik szó). 1940. május 22-i végzésében azonban a polgármester elutasította az anyakönyvi kivonatban az anyára vonatkozó adatok törlését, azzal az indokkal, hogy a nevezett nem igazolta kétséget kizáró módon, hogy a születési anyakönyvi bejegyzésben foglalt adatok nem felelnek meg a valóságnak.

Ezt követően a kérelmet a Belügyminisztérium is elutasította. Az elutasítás indoklásában az szerepel, hogy az ügy bírói eljárás alá tartozik. B. Ferenc ezután a járásbíróósághoz fordult a következő kérelemmel: a születési bejegyzésben az anyára vonatkozó bejegyzések törlését kéri elrendelni, és mivel a szülőanya kiléte nem megállapítható, az 1894. 33. tc. 40. §-a³⁴ és a 80000/1906. B. M. r. 92. és 99. §-a³⁵ alapján kéri a „talált gyermekként” való bejegyzést elrendelni, és a vallását római katolikusként bejegyeztetni. Az eset szempontjából, a hivatkozott jogszabályok közül a BM-rendelet 92.§-a volt a legfontosabb, mivel az a „talált gyermek” vallására vonatkozóan leírja: „Talált, s általában oly gyermekek, kiknek szülője nem tudatik, annak vallására jegyzendők be, aki őket felfogadta.”³⁶

B. Ferenc erre hivatkozva kívánta elérni, hogy esetére ne legyen érvényes az 1894. évi, a gyermekek vallásáról szóló, 32. tc. 5. §, mely kimondja: „A törvénytelen gyermek anyja vallását követi, a mennyiben ez a vallás a bevettek vagy törvényesen elismertek közé tartozik.”³⁷

A bíróság a legszelesebb bizonyítási eljárást rendelte el és folytatta le. Tanúként hallgatták ki a nevelőanyát, az örökbecfogadást intéző ügyvédeket, akik mind

³⁴ 1894. évi 33. tc. az állami anyakönyvekről.

³⁵ *Magyarországi rendeletek tára 1906: 1879–1887.*

³⁶ *Magyarországi rendeletek tára 1906: 1879.*

³⁷ 1894. évi 32. tc. a gyermekek vallásáról.

eskü alatt vallották, hogy személyesen nem ismerték a szülőanyát, vele személyesen soha nem beszéltek. Kihallgatták G. Miklós nyugállományú római katolikus tábori esperest, aki azt állította, hogy a természetes apa egy római katolikus pap, a szülőanya pedig egy bécsi törvényszéki bíró lánya. Írásszakértői vizsgálat megállapította, hogy az örökbefogadási szerződésen szereplő aláírás nem Helénától származik. A szülésznőt ugyan kerestette a királyi bíróság, de végül nem találták meg.³⁸

Itt szeretnék utalni a már korábban említett 7720/1939. M. E. 4. §-ára, mely az 1939. évi 4. tc. 1. §-a végrehajtása, alkalmazása szempontjából fontos számunkra: „Ismeretlen szülőktől származó (talált) gyermeket nem lehet zsidónak tekinteni, ha a születési anyakönyvben keresztény hitfelekezet tagjaként anyakönyvezték és később sem lett az izraelita hitfelekezet tagja.”³⁹ B. Ferencnek tehát az volt a célja, hogy bebizonyítsa; az anyakönyvében szereplő izraelita nő, Br. Heléna nem a szülőanyja, így őt mint ismeretlen szülőktől származó gyermeket, az örökbefogadó szülők vallására kell bejegyezni, annál is inkább, mivel soha nem tartozott izraelita hitfelekezethez, hanem már csecsemőkora óta római katolikusként élt.

Kérelmét, hogy a születési anyakönyvi kivonatában az anyára vonatkozó részt töröljék, és őt „talált gyermeknek” nyilvánítsák, 1941. december 13-i végzésében a járásbíróság elutasította. Ferenc ezután, 1942 tavaszán folyamodott a Budapesti Királyi Törvényszékhez, amely a tanácsülésén további bizonyítási eljárást rendelt el. Az ennek kapcsán elvégzett vérvizsgálat is amellelt szól, hogy Br. Heléna nem Ferenc szülőanyja. A vérvizsgálat azonban elhúzódott, Br. Helénától ugyanis, egyre súlyosbodó betegsége miatt, 1942-ben már csak Debrecenben tudtak vért venni. Így – további bizonyító erejű tények hiányában –, a törvényszéki tanácsülésen helybenhagyták az elsőfokú ítélet elutasítását. Végül 1944-ben B. Ferencről szintén Debrecenben vettek vért a meghatározáshoz. A vércsoport-meghatározásokból a szakértők azt a következtetést vonták le, hogy Br. Heléna anyasága B. Ferencet illetően több mint 75%-ban valószínűtlennek mondható. Az antropológiai vizsgálattal⁴⁰ sem sikerült közeli rokonságra utaló testi jeleket kimutatni.⁴¹

Az 1947-ben kiadott, *A házasságon kívül született gyermek jogállásáról szóló 1946: XXIX. törvénycikk magyarázata* című kötetben Rex-Kiss Béla azt írja a vércsoport-meghatározások apasági perekben való felhasználhatósága kapcsán, hogy „a vércsoportvizsgálatok nem teszik lehetővé a természetes apa személyének pozitív meghatározását, hanem csupán az apaként szóba jövő férfi, illetőleg férfiak

³⁸ Ez a tény is amellelt szól, hogy az asszony egy illegálisan működő zugbába lehetett, és az ügyvédek is felelősségre kellett volna vonni, amiért nem jártak el körültekintőbben.

³⁹ Kiss 1939: 56.

⁴⁰ Az antropológiai vizsgálat antropológiai mérőpontok, morfológiai jelek, tenyér- és ujjlécrajzolat együttes értékelése. Eredménye értékes kiegészítő része a származásbizonyítási eljárásnak. Az antropológiai vizsgálat esetenként perdöntő eredményt is adhat. Csiky-Bujdosó-Váczy 2003: 157.

⁴¹ M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Élettani és Általános Kórtani Intézet által kiadott szakértői vélemény, Debrecen, 1944. május 18.

kizárását”.⁴² Ahogyan ezt Vitray Antal, egyetemi magántanár és törvényszéki orvos is leírta a járásbírósnak 1944-ben küldött levelében:

„A vércsoport meghatározás tehát mint abszolút bizonyíték sohasem szolgálhat pozitív megállapítás gyanánt, még arra alkalmas esetekben sem. Sokkal inkább arra szolgál, hogy az olyan esetektől eltekintve, melyek már eleve nem engedik meg a következtetést, ki lehet zárni egy embernek a másiktól való származásának lehetőségét.”

Rex-Kiss Béla, debreceni egyetemi magántanár 1944-ben pedig a következő megállapítást tette: Br. Heléna B-s vércsoportba, B. Ferenc pedig 0-s vércsoportba tartozik, és elméletileg ugyan lehetséges, hogy egy B-s vércsoportba tartozó anyának 0-s vércsoportú gyermeke szülessen, de csak abban az esetben, ha az anya genotípusa B0. Genotípus-meghatározásra azonban itt nem volt lehetőség.⁴³

B. Ferenc gróf Zichy Gyula kalocsai érseknek küldött levelében (1942) többek között arról is írt, hogyan viszonyultak hozzá lakóhelyén, Ceglédbercelen, miután tudomást szereztek az ügyéről.

„A községben, ahol lakom nemcsak velem »kezdenek ki«, hanem még szegény nevelőanyám egyetlen kereseti forrását, a tejüzemet is kitalált kifogásokkal állandóan zavarják és állandóan kellemetlenkednek mindkettőnkkel, úgy személyileg, mind üzletileg. Mint zsidónak számító egyén állást sehol nem vállalhatok, sőt még nevelőanyám sem tarthat meg. Teljesen szegény vagyok és ez a származási ügyem minden kis megtakarított pénzem egészen igénybe vette.”

Azt kérte az érsektől, hogy segítsen neki ügyében, hogy mint születése óta katolikus, legalább ún. tanúsítványt kaphasson, és ennek birtokában munkát vállalhasson. Korábban említettem, hogy a ceglédberceli községházán mint kisegítő írnok dolgozott, az 1939. évi 4. tc. 5. §-a miatt azonban elvesztette a munkáját: „Tisztviselőként vagy egyéb alkalmazottként zsidó nem léphet az állam, törvényhatóság, község, úgyszintén bármely más köztestület, közintézet vagy közüzem szolgálatába.” Az érseknek írt a levelére, tudtommal, Ferenc nem kapott választ.

⁴² Bacsó–Mikos 1947: 218.

⁴³ Br. Heléna genotípusa lehet B0 és BB is. Az anyaság szempontjából szóba jöhető B0 genotípus valószínűsége tehát 50%, de csak abban az esetben, ha apának olyan férfit tételezünk fel, akinek apasága egy 0-s vércsoportbeli gyermek esetében lehetséges. Így a férfiaknak csak kb. 50%-a jöhet szóba, akik B0-s csoportú anyától 0-s csoportú gyermeket nemzhetnek. Ennek alapján, mivel az apa és annak vércsoportja jelen esetben ismeretlen, Br. Heléna anyasága csak 25%-ban valószínűsíthető. A szakvélemény még azt is megemlíti, hogy ha figyelembe vesszük azt a körülményt is, hogy a B-s vércsoportúak (Rex-Kiss tapasztalatai és vizsgálatai szerint) többnyire BB-genotípusúak, akkor Br. Heléna anyaságának valószínűsége még ennél is kisebb. A genotípus-meghatározás pontosabb választ adhatott volna, azonban erre akkor nem volt lehetőség. Szakértői vélemény vércsoport-meghatározás és antropológiai vizsgálat alapján, Debrecen, 1944. május 18. Dr. Rex-Kiss Béla.

B. Ferencet több szempontból is diszkriminálhatta a közösség. Egyfelől törvénytelen státusa, másfelől (vélt) zsidó származása miatt is. A levélben arról is írt, hogy a berceli templomban mindig hátul elbújva kell állnia, a helybéliek folyton azt éreztetik vele, hogy: „na ez a zsidó is itt van?” Arról sajnos nem találtam adatokat, hogy Ceglédbercelen milyen mértékben volt jelen az antiszemitizmus, arról azonban konkrét források vannak,⁴⁴ hogy a falutól körülbelül 10 kilométerre fekvő Ceglédet az I. világháború után sokan az egyik „legantiszemitább” magyar településnek tartották. Ezt természetesen nem lehet kollektíven, a teljes korabeli lakosságra vonatkozóan kijelenteni, mindenesetre bizonyos néprétegek feltűnően hamar fogékonyvá váltak a zsidóellenességre. Leginkább a munkanélküli szegényparasztság körében volt megfigyelhető, hogy a gazdagnak tartott zsidó lakosság ellen fordult. Ez lehet az oka, hogy Cegléd az 1930-as évektől olyan szélsőjobboldali szervezetek bázisa lett, mint a Böszörményi Zoltán vezette kaszáskeresztesek, vagy a Meskó Zoltán és gróf Festetich Sándor által vezérelt nemzetiszocialista pártok.⁴⁵

Ugyancsak a kalocsai érseknek írt levelében számolt be Ferenc arról is, hogy az ún. harmadik zsidótörvény (1941. évi 15. tc. 9. §-a, „Nemzsidónak zsidóval házasságot kötni tilos.”⁴⁶) miatt nem tudja feleségül venni menyasszonyát, Bo. Jolánt.

„Elvesztettem az ítélet következtében menyasszonyomat, akivel 1939. szeptember 12. napja óta jegyben voltam és arra vártunk, hogy ügyem tisztázódni fog és kiderül az igazság és nyugodtan feleségül vehetem. A közben életbeléptetett fajvédelmi törvény teljesen keresztülhúzta számításunkat.”

Bo. János, a menyasszony apja egy levélben így írt B.-nének (Bélatelep, 1940. december 10.):

„Én a magam részéről semmiféle pletykával nem azonosítom magamat. Beszéljenek bármit én nem adok a mende-mondákra és így csak a magam meggyőződése szerint beszélek és cselekszem. Az én kívánságom az, hogy gyermekem biztonságban legyen. Ha én eddig fölneveltem tisztességesen úgy, hogy neki a legszükségesebbjei megvoltak úgy szeretném ha már egyszer férjhez adom ezen gondokkal én le tegyek. Na már most – hogy én azt kívánom, hogy Feri legyen minden dolgával rendbe, legyen egy biztos megélhetés a kezébe – tudnom kell azt, hogyan micsoda, mert hisz az természetes, hogy minden szülő a gyermekét pláne ha az leány nem ereszi

⁴⁴ Erdei Ferenc a *Futóhomok* című 1937-es munkájában írja: „Cegléd antiszemita. Csak németországi méretek alkalmasak annak a szigorinak a felmérésére, amellyel itt a zsidóságot kezelik.” Erdei 1937: 89. A *Ceglédi Hírlap* 1941. júliusi számában olvasható, hogy „a zsidómentes Cegléd egy olyan álom lesz mindig, amiről csak beszélünk, ami miatt csak hajbakapva birkózunk, de amit soha el nem érünk.” N. N. 1941: Időszertű jegyzetek. *Ceglédi Hírlap* 1941. július 5. 1.

⁴⁵ Végső 2005: 481.

⁴⁶ 1941. évi 15. törvénycikk a házassági jogról szóló 1894. évi 31. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről.

a bizonytalanságba. A továbbiakban a következőket írhatom. Én nekem semmi kifogásom Feri ellen nincs, bár e bonyolult születésről akkor mikor leányomat megkérte mit sem tudtam – nem de lehet azért Ő jó férj becsületes és szorgalmas ember és a ki a családjának fog élni, – csak az legyen aztán igazán az, hogy arról megfeleljen. Mint említettem is nekem Feri ellen semmi kifogásom és úgy látom Ők ketten megértik egymást és szeretik egymást, csak leányom most aggódik mi van, mert nem látja be, hogy Ferinek miért van szüksége külön az eredeti szülők bizonyítványára a mikor Maguk adoptálták nevükre vették születése napján. Viszont igaz hogy én is mondtam Babának [Bo. Jolán beceneve – H. N.] kérdezze meg most már, hogy kitől származik. Nagyon szép amint írja, hogy meg nem tagadja fiát sohasem örülök neki csak még mindig azt nem tudom mikor rendelkezik Feri szabadon az üzemmel. Minderre kíváncsi volnék és szívesen venném ha szakítana magának egy kis időt és részletesen megírná nekem, hogy és mint fognak megegyezni egymás közt Ferivel. Hogyan biztosítja Feri magát.”

B. Ferenc egy 1941. július 8-i levelében ezt írta:

„[M]ost az elmúlt pénteken délben kaptam meg Menyasszonyom búcsúlevelét, a kis csomagban a visszaküldött jegygyűrűt. Nagyon kedvesen és nagyon melegen búcsúzott el tőlem. Nekem is azt írja, hogy mást nem tehetett, mert hivatalos helyről nyert információ alapján »jogilag zsidónak« számított és így teljesen nem érti az egész bírósági eljárást. [...] Azt azonban természetesen megírtam Mindkettőjüknek, hogy egyet elmulasztottak: megnézni magánál a bíróságnál hogy is áll az ügy? Mert mint írom az apjának, hogyan képzelik el, hogy hivatalos helyen tudnak az én zsidó voltomról, ugyanakkor pedig én két éven át m. kir. Bíróságot foglalkoztatok származásom megállapítása iránti perrel. Vajjon lehetséges ez?”

A fajvédelmi törvény azonban csak az egyik, a jogi tényező, ami miatt az esküvő meghiúsult. Az adott társadalmi körben – ahogyan a fiatal férfiak sem szívesen udvaroltak „törvénytelen” lánynak – a lányokat jellemzően nem szívesen adták törvénytelen születésű egyénhez.⁴⁷

1943. január 26-án Budapest székesfőváros polgármestere ismét elutasította B. Ferenc kérelmét arra vonatkozóan, hogy születési anyakönyvi bejegyzésében töröljék az anyára vonatkozó összes adatot. A végzést a polgármester azzal indokolta, hogy a kérelmező ezúttal sem igazolta kétséget kizáró módon, hogy a születési anyakönyvi kivonat bejegyzésében foglaltak nem felelnek meg a valóságnak.

1944-ben a magyar királyi minisztérium 3.400. M. E. számú rendelete újabb eljárást léptetett érvénybe a nemzsidó származás igazolásával kapcsolatban. Ennek alapján már nemcsak a szülők, hanem a nagyszülők nemzsidó származását is igazolni kellett.⁴⁸

⁴⁷ Deáky 2011: 116.

⁴⁸ *Magyarországi rendeletek tára 1944:* 1771.

Még a fenti rendelet hatályba lépése előtt, 1944. június 7-én a budapesti központi királyi járásbíróóság végzése végül mégis kimondta, hogy B. Ferenc születési anyakönyvi kivonatában az anyára vonatkozó részek töröltessenek azzal a kitételrel, hogy a gyermek „talált gyermek”, és vallása római katolikus. A bírósági ítélet megváltoztatásának az okára egyelőre nem találtam forrást.

A Ferenc hagyatékában talált iratok között szerepel egy valószínűleg 1944. júniusi újságból kitépett cikk (amelynek a hátoldalán olvasható esemény meghívójában szerepel az 1944. június 16-i dátum), de azt sajnos nem lehet tudni, hogy maga a cikk milyen sajtótermékből származik. A címe: *Új eljárás a zsidószármazás megállapítására.*

„A zsidószármazás megállapítása ezideig az anyakönyvi kivonatok alapján történt. Az anyakönyvi kivonatokkal való bizonyítás azonban igen sok esetben nem bizonyult célravezetőnek. Számos esetben előfordult, hogy az illető egyén anyakönyvi tévedés, vagy egyéb oknál fogva zsidónak neveztetett be az anyakönyvbe. Ilyen esetben, ha a keresztény származás megnyugtató módon okmányokkal volt bizonyítható, a belügyminiszter elrendelte az anyakönyv kiigazítását. Ahol azonban okiratok nem álltak rendelkezésre ott perenkívüli eljárás keretében a bíróság tanúvallomások alapján állapította meg a származást. A származás megállapításának kérdésében a budapesti központi kir. járásbíróóság az elmúlt héten érdekes elvi jelentőségű döntést hozott. A származást ugyanis az eddigi gyakorlattól eltérően antropológiai és vérvizsgálat alapján döntötte el.”

Az itt bemutatott eset mai szemmel nézve egyedinek tűnhet (bizonyos szempontból az is), azonban a kérdéses időszakban egyáltalán nem volt ritka a születési anyakönyvi kivonat kiigazítására irányuló kérelem. Ugyanakkor B. Ferenc 1940-ben egy levelében azt írja akkori ügyvédjének, hogy felkereste a VI. kerületi anyakönyvi hivatal vezetőjét, S. Gyula anyakönyvvezető-helyettest, aki azt mondta neki, hogy hasonló természetű anyakönyvi ügyek gyakran előfordulnak ugyan, de ilyen esetet ilyen formában még nem látott.

Jelen tanulmányban csupán egy esetet jártam körül, de a tárgyalta korszakban nem ez volt az egyetlen származásigazolási peres eljárás.⁴⁹ B. Ferenc története – véleményem szerint – azért egyedi, mert egyszerre érintette őt két tényező; a törvénytelen és a vélt zsidó származás okozta negatív megkülönböztetés. A fennmaradt dokumentumok vizsgálatakor betekintést kaphatunk egy rendkívül bonyodalmas származástörténetbe, amelyen keresztül több kutatási témát is igyekeztem érinteni, és megmutatni az eset komplexitását.

Schweitzer Gábor egyik tanulmányában olvashatunk arról, hogy a „zsidó-törvényekkel” (és a végrehajtásukra kibocsátott rendeletekkel) kapcsolatos igazgatási bírósági határozatok jelentős, ha nem túlnyomó része a „nem zsidó”

⁴⁹ Vö. <https://holocaust.archivportal.hu/hu/temak/ki-nem-zsido-szarmazasigazolasok-budapesti-kozponti-jarasbirosagon-1944-oszen> - utolsó letöltés: 2024. április 7.

mivoltot igazoló tanúsítványok kiállításával, vagy éppen ki nem állításával függött össze. Feltűnő, hogy az ítélkezési gyakorlathoz támpontul szolgáló jogegységi megállapodások és elvi határozatok viszonylag rövid idő alatt igencsak megszorodtak, ami már önmagában is utal a beérkezett panaszok mennyiségére és a vitatott ügyek sokféleségére. A tanúsítványok kiállításával összefüggő közigazgatási bírósági ítéletek közvetlen joghátránnyal önmagukban nem jártak azokban az esetekben, amelyeknél a bíróság elutasította a panaszos „nem zsidó” státus megszerzését igazoló tanúsítványra irányuló igényét. Annál több közvetett joghátrány fenyegette azonban a panaszost, hiszen az elutasítás következtében a diszkriminatív rendelkezések hatálya alá került.⁵⁰

* * *

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy B. Ferenc soha nem beszélt a származásáról, az arról szóló hivatalos dokumentumokat, leveleket, jegyzőkönyveket azonban megőrizte. Leánya csak apja halála (1997) után tudta meg, hogy a férfi örökbefogadott gyermek volt, és hogy hosszas bírósági eljárás során kellett tisztáznia a származását.

Véleményem szerint Ferencnek a származásával kapcsolatos „hallgatása” párhuzamba állítható azokkal az esetekkel, amelyek során a holokauszt túlélők nem beszélnek a traumáikról.⁵¹ Ferenc anyakönyvi kiigazításért indított peres eljárása éppen arra a kritikus időszakra esett, amikor már igen sürgető és (a kifejezés legszorosabb értelmében) életbevágóan fontos volt, hogy ne szerepeljen az a bizonyos „izraelita” bejegyzés az irataiban. A történelem azon korszakáról beszélünk, amikor mind a törvénytelen, mind a zsidó származású egyének diszkrimináció alá kerültek életük szinte minden területén. Ráadásul Ferencnek mindezzel már fiatal felnőttként kellett szembesülnie. Ez annak ellenére traumatizálhatta őt, hogy – amennyiben hiszünk a jogi bizonyítási eljárásnak – az egyik megkülönböztetés tévedésből sújtotta, hiszen az anyakönyvi kivonatában nem a valódi édesanyja adatai szerepeltek. Hosszú pereskedés után végül sikerült ugyan kiigazíttatnia az okiratot, ennek ellenére gyermekeinek mégsem beszélt élete ezen szakaszáról.

Az itt felvázolt kutatás (amely még korántsem befejezett) csupán egyetlen származásigazolási ügyet követ végig, illetve ezen az ügyön keresztül kívánja bemutatni a tárgyalt történelmi korszakot. Azonban még ezzel az egy esettel kapcsolatban is több aspektusát láthatjuk a „zsidótörvények” okozta diszkrimináció és a törvénytelen státussal járó hátrányos megkülönböztetés problémáinak. Hasznos lenne további kutatásokat végezni annak érdekében, hogy tisztább képet kapjunk a törvénytelen, talált és örökbefogadott gyermekek társadalmi, jogi helyzetét illetően. A szakirodalom korábban már hosszasan tárgyalta a törvénytelen gyermekek hátrányos megkülönböztetését, ami nem meglepő, hiszen az 1946-os, a házasságon kívül született gyermek jogállásáról szóló 29. tc. indoklásában is

⁵⁰ Schweitzer 2005: 169–170.

⁵¹ Vö. Bar-On 1998; Erős 2005: 536.

olvashatjuk azokat a statisztikai adatokat, melyek rámutatnak, hogy a jog milyen széles társadalmi réteget diszkriminált ezzel a jogszabállyal. Felmerül a kérdés: zajlottak-e az itt bemutatott esethez hasonló perek, melyekben törvénytelen származás miatt problematikussá vált a nemzsidó származás igazolása. Más esetekben hogyan próbálták igazolni a származást? Okiratok hiányában hogyan állították ki az igazolásokat? A lokális közösségek miként viszonyultak a „kétes származásúvá” vált egyénekhez? Ezekon kívül további kutatást igényelhet az itt felvetett témával kapcsolatban az örökbefogadás, valamint az örökbefogadott gyermekek társadalmi helyzetének történeti, társadalomnéprajzi és szociológiai vizsgálata, különös tekintettel a 20. század első felére.

FORRÁSOK

B. Ferenc hagyatéka (1910–1944). A szerző tulajdonában.

Erdő Péter (szerk. és ford.) 2015: *Az Egyházi Törvénykönyv*. Szent István Társulat, Bp.
Magyarországi Rendeletek Tára 1906. (40.) M. Kir. Belügyminisztérium, Budapest, 1906.
Magyarországi Rendeletek Tára 1939. (73.) M. Kir. Belügyminisztérium, Budapest, 1940.
Magyarországi Rendeletek Tára 1944. (78.) M. Kir. Belügyminisztérium, Budapest, 1944.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bacsó Ferenc – Mikos Ferenc 1947: *A házasságon kívül született gyermek jogállásáról szóló 1946: XXIX. törvénycikk magyarázata*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest.
- Balázs Kovács Sándor 2000: A megesett lányok és a házasságon kívül született gyermekek helyzete a Sárközben. In: Gaál Attila (szerk.): *A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve 22*. Wosinszky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 253–276.
- Bar-On, Dan 1998: *The Indescribable and the Undiscussible. Reconstructing Human Discourse after Trauma*. Central European University Press, Budapest. <https://doi.org/10.1515/9789633864999>
- Bódán Zsolt 2008: Erkölcs, szerelem, szexualitás: a megesett lány a régi falusi társadalmakban. In: Bakó Boglárka – Tóth Eszter Zsófia (szerk.): *Határtalan nők: kizártak és befogadottak a női társadalomban*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 316–337.
- Csiky Ottó – M. Bujdosó Györgyi – H. Váczy Zsuzsa 2003: *Apasági perek, apaságvizsgálat*. HVG-ORAC, Budapest.
- Deáky Zita 1996: *A bába a magyarországi népi társadalomban: 18. század vége – 20. század közepe*. Centrál Európa Alapítvány, Budapest.
- Deáky Zita 2011: *„Jó kisfiúk és leánykák”. A kisgyermekkor történeti néprajza Magyarországon*. Századvég, Budapest.

- Engel Zsigmond – Steiner Hugó 1910: *A házasságon kívül született gyermek jogvédelme*. Engel Zsigmond Dr. ügyvéd saját kiadása, Budapest.
- Engel Zsigmond 1918: *Gyermekvédelem*. Népszava-könyvkereskedés, Budapest.
- Erdei Ferenc 1937: *Futóhomok: A Duna-Tisza-köz földje és népe*. Atheneum, Budapest.
- Erdélyi Gabriella 2021: A szülői szerepek és a történészek. In: Erdélyi Gabriella (szerk.): *Anyák és apák: szülői szerepek, gondoskodás*. ELKH BTK TTI, Budapest, 11–26.
- Erős Ferenc 2005: A holokauszt hosszú távú pszichológiai következményei és perspektívák. In: Molnár Judit (szerk.): *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Balassi, Budapest, 531–543.
- Gyáni Gábor 1983: *Család, háztartás és városi cselédség*. Magvető, Budapest.
- Gyáni Gábor 1986: Munka és magánélet – cselédeletmód Budapesten. *Történelmi Szemle* (29.) 1. 94–115.
- Kapros Márta 1984: Megegett lányok az Ipoly menti falvak társadalmában. In: Domonkos Alajos – Kovács Anna – Praznovszky Mihály – Zólyomi József – Szvircek Ferenc (szerk.): *Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 10*. Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján, 319–341.
- Kiss Béla 1939: *Az 1939. évi IV. t. c., A II. zsidótörvény és a végrehajtási utasítás hiteles szövege és magyarázat*. Cserépfalvi, Budapest.
- Kertész Antal 1913: *A házasságon kívül született gyermek jogi helyzete, tekintettel a polgári törvénykönyv tervezetére*. Szerző saját kiadása, Kassa.
- Schweitzer Gábor 2005: A „zsidótörvények” a Közigazgatási Bíróság ítélezési gyakorlatában. In: Molnár Judit (szerk.): *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában*. Balassi, Budapest, 164–175.
- Schopf Kálmán 1912: *A hivatalos gyámság és a törvénytelen gyermek védelme*. Benkő Gyula Cs. és Kir. Udv. Könyvkereskedése, Budapest.
- Tárkány Szűcs Ernő 2003: *Magyar jogi népszokások*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Varga István 2007: Kísérlet a törvénytelen gyermekek két világháború közötti helyzetének bemutatására Magyarországon. In: Némedi Dénes – Szabari Vera (szerk.): *Kötő-jelek: az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskolájának Évkönyve 2006 (2007)*. Budapest, 203–221.
- Varga István 2008: Törvénytelen születésű személyek mobilitási lehetőségei Magyarországon a két világháború között. In: Némedi Dénes – Szabari Vera (szerk.): *Kötő-jelek: az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskolájának Évkönyve 2007 (2008)*. Budapest, 89–102.
- Varga István 2009: A törvénytelen születés interdiszciplináris megközelítése. In: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből*. ELTE Eötvös, Budapest, 466–481.
- Varga István 2013: A törvénytelen születés egészségügyi és büntetőjogi vonatkozásai a két háború közötti Magyarországon. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): *Társadalomtudományi gondolatok a harmadik évezred elején*. Komárom, 163–169.
- Varga István 2018: Gyermektartási perstratégiák a két világháború közötti Magyarországon. In: Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Kultúra- és néptudomány a jogi néprajz és a jogi kultúrtörténet metszetében. A VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Pécs, 2016)*.

augusztus 22–27.) Jogi néprajz, jogi kultúrtörténet szimpózium előadásai. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 183–198.

Végső István 2005: A ceglédi zsidók sorsa a vészorszakban. In: Molnár Judit (szerk.): *A holokauszt Magyarországon európai perspektívában.* Balassi, Budapest, 479–496.